

آگاهی‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی و فرهنگی در ایران سال ۱۳۷۴

«آگاهی‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی و فرهنگی در ایران» در سال ۱۳۷۴ با حمایت شورای فرهنگ عمومی کشور توسط منوچهر محسنی اجرا شد و گزارش آن در سال ۱۳۷۹ توسط شورای فرهنگ عمومی کشور منتشر شد.

شناخت تحولات فرهنگی جامعه با هدف کمک به برنامه‌ریزی در کشور و فهم بهتر جامعه ایران از جمله اهداف اجرای این طرح در آن مقطع بوده است. این طرح به سه مقوله مجزای آگاهی، نگرش و رفتار می‌پردازد که از بین آن‌ها بعداً مقوله نگرش مبنای پایه‌ای پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌ها شد. بخش‌هایی از این پیمایش ملی به نقل از طرح پژوهشی «ویژگی‌های فرهنگ ملی و اسلامی»، نویسنده مسعود موحدی، ناظر علمی برزو فرهی، شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۸۳ نقل شده است.

هدف پیمایش ملی «آگاهی‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی و فرهنگی در ایران» شناخت نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی فرهنگی ساکنان مناطق شهری کشور در حوزه فرهنگ (هنجارها و ارزش‌ها و رفتارهای اجتماعی فرهنگی) بوده است. این بررسی به روش توصیفی-مقطعی در سطح ۵ مرکز استان و ۲ شهر از هر یک از این استان‌ها (جمعاً ۱۵ شهر) به‌عنوان نمونه انجام‌شده و واحدهای نمونه‌گیری خانوارهای معمولی ساکن در این نقاط بوده‌اند. در این تحقیق افراد ۱۶ ساله به بالا در گروه‌های سنی گوناگون دسته‌بندی شده و جمعاً ۳۵۴۰ نفر به‌طور مساوی از جنسیت‌های مرد و زن و گروه‌های سنی مختلف به‌عنوان نمونه انتخاب شده و با استفاده از مصاحبه حضوری، پرسشنامه ۱۴۷ سؤالی تحقیق پرشده است. حجم بالایی از جامعه آماری مورد بررسی (حدود ۶۷ درصد) مربوط به تهران است. (صفحه ۱۲۳)

برخی از نتایج این پژوهش به شرح زیر است:

در بحث ازدواج، ازدواج زودرس امری نامطلوب تلقی می‌شود به‌طوری‌که ۸۸.۴ مردان و ۳۹.۶ زنان با ازدواج در سن کمتر از ۲۱ سال مخالف‌اند. ۸۵ درصد پاسخگویان نیز فاصله سنی کمتر از ۱۰ سال بین زن و مرد را در هنگام ازدواج توصیه می‌کنند. همچنین علی‌رغم تأکید عمده پاسخ‌گویان بر الگوهای سنتی ازدواج، الگوهای خانواده سنتی کمتر مورد تأیید آنان بوده است، به عبارت دیگر خانواده جدید مایل است نقش بیشتری در تصمیم‌گیری داشته باشد، هرم قدرت در درون خانوار شهری به‌طرف افقی شدن گرایش دارد و نقش و پایگاه سنتی مرد بیش‌از پیش مورد سؤال قرار می‌گیرد، هرچند که هنوز در ۳۵٪ موارد شوهر تصمیم‌گیر اصلی است. (صفحه ۱۲۳)

در حوزه رسانه باید گفت که نتایج این پژوهش نشان می‌دهد قدرتمندترین رسانه‌ها در انتقال اخبار، تلویزیون با ۷۰.۷ درصد است. اهمیت خبررسانی روزنامه در میان جوانان، مردان، صاحبان درآمد متوسط و بالا و نیز افرادی که از نظر سطح سواد در سطح بالاتری هستند، بیشتر است. حدود ۲۹٪ از گروه پاسخ‌گویان اصلاً روزنامه نمی‌خوانده‌اند و درعین‌حال حدود ۲۰٪ از پاسخ‌گویان از روزنامه استفاده زیادی می‌کرده‌اند. عمومیت مطالعه

مجله از روزنامه خیلی کمتر بوده و ۴۶ درصد از افراد گروه موردبررسی هرگز مجله نمی‌خوانده‌اند و تنها ۸٪ خیلی زیاد مبادرت به خواندن مجله می‌کرده‌اند. اگرچه حدود ۲۷٪ از جامعه آماری هرگز کتاب نمی‌خوانده‌اند، اما ۲۶٪ آنها بسیار زیاد کتاب مطالعه می‌کرده‌اند. رواج نوارهای صوتی در میان پاسخ‌گویان بیشتر از ویدئو بوده است، به طوری که در مقابل حدود ۶۰٪ پاسخ‌گویان که هرگز از ویدئو استفاده نمی‌کرده‌اند، تنها ۴۱٪ آنان از نوار صوتی اصلاً استفاده نمی‌کرده‌اند. (صفحه ۱۲۵)

در بحث روابط و مشارکت اجتماعی باید گفت که با افزایش سطح سواد بر انزوای اجتماعی افزوده می‌شود، به گونه‌ای که عده زیادی از افراد دارای تحصیلات لیسانس و بالاتر، مسائل خود را با هیچ‌کس مطرح نمی‌کنند. بالاترین نسبت مشارکت در گروه‌ها، در انجمن‌های اولیاء و مربیان (مربوط به مدارس فرزندان) مشاهده می‌شود. باشگاه‌های ورزشی، انجمن‌های اسلامی، اتحادیه‌های صنفی و انجمن‌های علمی و فرهنگی در مراتب بعدی اهمیت هستند.

در بحث نحوه گذران اوقات فراغت نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که حدود ۴۸٪ از پاسخ‌گویان طی سال گذشته به مسافرت نرفته‌اند. حدود ۳۵٪ از پاسخ‌گویان گاهی و ۲۷٪ زیاد با خویشاوندان معاشرت می‌کنند. تلویزیون از مهم‌ترین وسایل گذران اوقات فراغت است و در میان زنان و جوانان عمومیت بیشتری دارد. ۲۴.۴ درصد از پاسخ‌گویان اصلاً مطالعه نمی‌کنند و در مقابل همین میزان گفته‌اند که بسیار زیاد مطالعه می‌کنند. ۴۴.۴ درصد اصلاً ورزش نمی‌کنند و تنها ۱۲.۸ درصد همیشه ورزش می‌کنند. بیش از ۹۰ درصد افراد هرگز به کافه یا قهوه‌خانه نمی‌روند. ۶۴.۴ افراد نیز هرگز به سینما نمی‌روند. ۱۸.۸ درصد افراد در اوقات فراغت به مسجد می‌روند و ۲۸.۶ درصد از پاسخ‌گویان اصلاً به مسجد نمی‌روند. ۷۱.۱ درصد هرگز به موزه‌ها و نمایشگاه‌ها نمی‌روند. ۸۴ درصد افراد نیز هرگز در اوقات فراغت خود در انجمن‌ها و گروه‌ها شرکت نمی‌کنند. (صفحه ۱۲۸)

در بعد موقعیت زن و مرد در جامعه نیز باید گفت که ۵۳.۱ درصد با کار کردن زنان موافق‌اند و ۳۹.۴ درصد مخالف هستند. این در حالی است که در مشابه همین نظرسنجی در سال ۱۳۵۳، ۷۴ درصد افراد با کار کردن زنان مخالف بودند. ۵۹.۹ درصد معتقد هستند که جامعه به مردان بیش از زنان اهمیت می‌دهد. تنها ۲۳.۵ درصد از پاسخ‌گویان زن بودن را ترجیح می‌دهند. ۳۴.۶ درصد از پاسخ‌گویان معتقدند که مردان از زندگی بیشتر لذت می‌برند و در مقابل ۱۷.۸ درصد درباره زنان چنین نظری دارند. (صفحه ۱۲۸)

در بحث رضایت فردی و اجتماعی از زندگی، ۵۸.۷ درصد پاسخ‌گویان از زندگی در شهر خود رضایت داشته‌اند. ۶۵.۷ درصد از افراد از زندگی خود به صورت کلی راضی هستند. ۱۵.۵ درصد از پاسخ‌گویان به خانواده خود نمره ۲۰، نیمی از آنها نمره ۱۵ و کمتر از آن و ۱۵٪ نمره ۱۰ یا کمتر داده‌اند. ۵۰٪ پاسخ‌گویان تمایلی به تولد مجدد ندارند. به طور کلی رضایت از زندگی فردی بیش از رضایت از زندگی اجتماعی است. (صفحه ۱۲۹)

در بحث ویژگی‌های اخلاقی جامعه ۴۵.۵ پاسخ‌گویان مردم ایران را خیلی با گذشت و ۵۰ درصد تا حدودی با گذشت می‌دانند. تنها ۲۳.۴ عقیده دارند که هم‌وطنانشان از راست‌گویی زیادی برخوردارند. ۳۴.۶ درصد از مردم زیاد و ۴۳.۵ درصد تا حدی پایبند اخلاق می‌دانند. ۴۲٪ مردم ایران را خیلی فعال و ۳۳.۴ درصد تا حدی مردم ایران را فعال می‌دانند. ۲۸.۷ درصد افراد عقیده به تنبلی زیاد هم‌وطنان دارند. ۲۸.۷ درصد از افراد تا حدی و ۲۶.۸ درصد نیز عقیده به تکروری زیاد ایرانیان دارند. عقیده به خودخواهی هم‌وطنان قوی است و در حدود ۶۳ درصد مردم ایران را زیاد یا تا حدی خودخواه می‌دانند. ۳۴.۷ درصد مردم ایران را خیلی دورو و ۳۱.۳ تا حدی دورو

می‌دانند. ۴۳٪ پاسخ‌گویان معتقدند که تقلب در میان مردم زیاد رواج دارد و تنها ۸.۷ درصد مردم ایران را متقلب نمی‌دانند. به‌طور کلی در میان صفاتی که جنبه مثبت دارند ولی موجودیت آنها بیشتر نفی شده است به ترتیب راست‌گویی، فعال بودن، پایبندی به اخلاق، گذشت قرار دارند. در میان صفاتی که جنبه منفی دارند و شایع تلقی می‌شوند به ترتیب از تقلب، دورویی، خودخواهی، تکروی و تنبلی نام برده می‌شود. (صفحه ۱۳۱)

در حوزه نگرش درباره نیروهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی باید به این موضوع اشاره کرد که در مورد اهرم‌های اقتصادی، از نظر پاسخ‌گویان زیادی، پول‌گرایی یک موضوع رایج در جامعه است (۷۷.۳ درصد)، اما تنها ۳۱٪ آنان فکر می‌کنند که پولدارها قرین موفقیت نیز هستند. در مورد اهرم‌های اجتماعی، یعنی پارتی‌بازی و پررویی، گروه کثیری از پاسخ‌گویان بر اهمیت پارتی‌بازی در مراودات اجتماعی تأکید داشته‌اند (۶۵٪) و اگر افرادی که تا حدی با این موضوع موافق بوده‌اند را نیز به این جمع بیفزاییم، این رقم به ۸۱٪ می‌رسد که نشان از اهمیت بسیار بالای این مسئله در جامعه ما دارد. در محور انزوای اجتماعی، ضمن عدم تأکید بر خودخواهی، بیشتر پاسخ‌گویان (۷۴.۲٪) بر تنها بودن انسان‌ها و به‌سختی پیدا کردن دوست خوب پافشاری کرده‌اند. در محور قانونمندی، گرایش به مقابله‌به‌مثل در برابر اعمال زور متوسط بوده است. بیش از ۶۰٪ معتقد بوده‌اند که از هر قانونی نباید اطاعت کرد و کم‌سوادها و پردرآمدها بیشتر این امر را تأکید کرده‌اند. در مقابل ۵۲٪ پاسخ‌گویان معتقدند که جواب زور را نباید با زور داد. در محور زندگی نوین و آینده، درصد بالایی بر از بین رفتن عواطف در جامعه تأکید کرده‌اند. ۳۸٪ بر خوشبختی بیشتر نسل‌های آینده صحنه گذاشته‌اند، درحالی که با افزایش سن و سواد از میزان این خوشبینی کاسته می‌شود. ۱۵.۴ درصد معتقدند که انسان در این دنیا باید فقط به فکر خودش باشد و ۷۴٪ با این نظر مخالف بودند. حدود ۶۲٪ از پاسخ‌گویان بخت و اقبال را عامل مهمی در موفقیت در زندگی می‌دانند. (صفحه ۱۳۲ و ۱۳۳)

در بحث نگرش‌ها نسبت به ارزش‌های اجتماعی ۲۴.۴ درصد داشتن مقام را خیلی مهم و ۵۴.۵ درصد تا حدی داشتن مقام را مهم می‌دانند. ۲۴.۶ شهرت را خیلی مهم و ۴۵.۵ درصد تا حدی مهم قلمداد می‌کنند. مهم‌ترین ارزش آبرو است و بیش از ۹۷ درصد آن را خیلی مهم و ارزشمندتر از دیگر ارزش‌ها معرفی می‌نمایند. ۹۵.۳ درصد درستکاری یک ارزش اجتماعی بسیار مهم است. در میان پاسخ‌گویان، ۸۶٪ علم و دانش را چیز مهمی در زندگی می‌دانند. برای بیش از ۹۷ درصد سلامتی خیلی مهم است. (صفحه ۱۳۴)

در بحث رفتارها و شاخص‌های مذهبی ۲۰ درصد زیاد به مجالس عزاداری رفته و ۳۶.۸ پاسخ‌گویان گاهی به این مجلس می‌روند. پرداخت فطریه با ۸۶.۲ درصد رایج‌ترین رفتار دینی محسوب می‌شود. ۱۸٪ پاسخ‌گویان برای ادای نماز جماعت زیاد به مسجد می‌روند و ۲۹ درصد اصلاً به مسجد نمی‌روند. ۸۱ درصد پاسخ‌گویان نیز زیاد و یا گاهی به زیارت می‌روند. (صفحه ۱۳۵)

درباره باورها و پنداشت‌ها از آنجاکه باورهای موردبررسی، همگی نمودهایی از جبرگرایی هستند، محقق دست به ساختن شاخص جبرگرایی زده است، به‌گونه‌ای که فردی که تمام نمودهای جبرگرایی را به‌طور کامل تأیید می‌کند نمره ۲۱ و فردی که تمام آنها را به‌طور کامل رد می‌کند نمره صفر از این شاخص دریافت می‌کند. نتایج حاصله نشان داده است که تنها ۱٪ پاسخ‌گویان با تمام گویه‌ها مخالف و ۱۴.۵ درصد با تمامی موارد موافق بوده‌اند. میانگین شاخص جبرگرایی ۱۶.۸۰ است. به‌طور کلی ۷۱٪ افراد معتقدند که قضا و قدر در زندگی مؤثر است و نسبت افرادی که معتقد بودند روزی هر کس از قبل تعیین شده و به‌قدر قسمت اوست ۶۸.۳ درصد است. ۵۳.۴ درصد افراد نیز معتقد هستند که سرنوشت هر کس از قبل تعیین شده است. (صفحه ۱۳۵)

نتایج پژوهش در حوزه نگرش‌ها در مورد امور و وسایل ایران و جهان نشان می‌دهد که سه مشکل عمده کشور از دیدگاه مردم: تورم، نارسایی‌های اقتصادی و بیکاری است. کمبود مسکن، ضعف مدیریت، ضعف علمی، زیادی

جمعیت، وعدم رعایت شئون اسلامی و بی‌قانونی دومین گروه مشکلات کشور از دیدگاه پاسخ‌گویان هستند. در اولویت بعدی مواردی چون فساد اداری، بی‌سوادی، پارتی‌بازی و مشکلات خارجی کشور قرار دارند. میانگین نمره‌ای که پاسخ‌گویان به شرایط کشور در جهان معاصر و در مقایسه با سایر کشورها می‌دهند ۱۲.۵ از بیست است. ۷۷٪ افراد مورد بررسی تمایل به مهاجرت به خارج از کشور ندارند. (صفحه ۱۳۷)

بررسی آگاهی‌های عمومی جامعه حکایت از آن دارد که ۴۸٪ پاسخ‌گویان اظهار آشنایی با زبان انگلیسی کرده‌اند که این رایج‌ترین زبان خارجی است. آگاهی‌های مذهبی و جغرافیایی افراد دارای سطح بالاتری نسبت به سایر آگاهی‌ها است.